

CENTENARUL NICOLAE TITULESCU — IMPORTANT MOMENT AL EDITORIALISTICII POLITICE ROMÂNEȘTI

Aniversarea a 100 de ani de la nașterea eminentului diplomat și jurist român Nicolae Titulescu constituie un fericit prilej pentru editorialistica din țara noastră pentru a marca, prin noi și valoroase lucrări, gândirea și activitatea unei mari personalități a timpului său, care a contribuit la afirmarea prestigiului României, la fundamentarea bazelor unei politici de pace, prietenie și colaborare cu toate națiunile lumii. Acest eveniment de o deosebită semnificație aniversativă, a fost sărbătorit prin apariția unor valoroase lucrări științifice care abordează, sub multiple aspecte, personalitatea și opera marelui diplomat și jurist român¹.

Reține atenția în special abordarea multidisciplinară a personalității lui Titulescu, cărui i-au fost dedicate lucrări atât de istorici, juriști, specialiști în științe politice, cât și de publiciști din diferite alte domenii. Printre cei care au adus contribuții la o mai bună cunoaștere a vieții și personalității lui Titulescu se numără juriști de prestigiu, specialiști în relațiile internaționale, oameni care l-au cunoscut personal pe Titulescu și care și-au împărtășit amintirile, fără a mai vorbi de personalitățile străine ale căror lucrări au fost însumate sau menționate în lucrările apărute în acest an.

Este demnă de relevat preocuparea, ce străbate ca un fir roșu noile lucrări apărute în acest an, de a-l situa pe Titulescu și mai bine în contextul epocii sale, de a marca toată

profundimea gândirii titulesciene, concordanța deplină în gândirea eminentului diplomat între interesele naționale ale poporului român și aspirațiile de pace ale tuturor popoarelor lumii. „Nicolae Titulescu se dovedește a fi fost omul unui proces istoric obiectiv și ireversibil într-o perioadă în care spiritul național a erodat continuu imperiile, ducându-le la ruină și construind treptat în locul lor o lume a statelor naționale, libere, independente și suverane. Românul Titulescu gândește și acționează nu numai ca interpret al intereselor legitime ale țării sale, el se ridică în apărarea intereselor vitale ale tuturor națiunilor și statelor, în primul rând al celor mici și mijlocii — din ce în ce mai conștiente de rolul pe care li-l rezervă istoria — de a-și vedea asigurate dreptul la existență liberă și independentă”².

Calitățile lui Nicolae Titulescu de diplomat, jurist, negociator în cadrul unor organisme internaționale sînt ample și temeinic puse în lumină în noile cercetări ce au văzut lumina tiparului. Dr. Ion Grecescu, care a consacrat importante studii personalității și operei diplomatului, remarcă în acest sens următoarele: „Inventiv, perspicace, realist în soluții bazate pe normele și principiile dreptului internațional, pe ipoteze științifice fundamentate, Nicolae Titulescu a fost unul dintre cei mai iscusiți negociatori din lumea diplomatică a timpului său... Stăpînea la perfecție marea artă a clarificării și limpezirii chestiunilor dificile, inspirînd optimism, generozitate și perspectivă. Posedînd o mare bogăție de resurse intelectuale el captiva auditoriul și prezenta cele mai complicate probleme politice, juridice, economico-financiare sau filosofice într-o limbă aleasă, cu un colorit

¹ *Titulescu și strategia păcii*, Cuvînt înainte de Mihnea Gheorghiu, Coordonator: Gh. Buzatu, Iași, Edit. Junimea, 1982, p. 502; *Nicolae Titulescu. In Memoriam*, Studiu introductiv, texte alese, traduceri, Ioan Grecescu, București, Edit. politică, 1982, 249 p.; Ioan Grecescu, *Nicolae Titulescu, Concepție juridică și diplomatică*, Craiova, Scrisul românesc, 1982, 300 p.

² Ștefan Andrei, „Cuvînt înainte” la Ion Grecescu, *Nicolae Titulescu. Concepție juridică și diplomatică*, p. 9.

nuanțat în raport de momentul politic și preocupările celor care-l ascultau”³.

Personalitate fascinantă a epocii sale, Nicolae Titulescu a preocupat și preocupă încă istoricii, specialiștii în relațiile internaționale, numele său fiind legat de o politică externă națională, de apărare a drepturilor și intereselor poporului român, de aspirațiile sale de pace și libertate, de înțelegerea necesității de a trăi în relații pașnice cu toate popoarele lumii. Așa cum observă, pe drept cuvânt, Cristian Popișteanu, „Vastul efort titulescian a lăsat urme adânci în istoria relațiilor internaționale interbelice, asociind, în dese ocazii, numele României de acele acțiuni pentru punerea în valoare a principiilor dreptului și moralei internaționale, a egalității suverane a tuturor statelor”⁴.

Îmbinarea intereselor naționale românești cu înțelegerea imperativelor epocii sale, conștiința faptului că popoarele trebuie să făurească în mod necesar o lume a păcii în care dreptul să prevaleze asupra forței iar angajamentele internaționale să constituie legi obligatorii pentru toate națiunile, constituie elemente dominante ale gândirii lui Nicolae Titulescu. Luciditatea, clarviziunea în interpretarea fenomenelor politice, se îmbinau permanent în gândirea sa politico-diplomatică cu conștiința faptului că soluțiile impuse prin forță nu pot constitui formele viabile, că pentru comunitatea popoarelor se impune a găsi modalități de conviețuire întemeiate pe drept și pe morala internațională, iar nu pe ignorarea tratatelor și acțiuni de forță îndreptate împotriva altor țări. În acest context, Nicolae Titulescu vedea și rolul societății internaționale, în care toate statele lumii trebuie să coexiste în mod armonios și să-și împletească interesele, respectând marile valori ale suveranității și independenței națiunilor, rezolvând prin tratative eventualele probleme în care punctele lor de vedere ar fi fost divergente. Titulescu încerca să sugereze oamenilor politici și diplomaților abolirea forței și războiului, preeminența păcii, găsirea unor soluții pentru a negocia problemele atât de complicate ale timpului său, manifestându-și încrederea nestrămutată în virtutea principiilor de drept și în preeminența moralei internaționale. „Urmărind concepția și acțiunile sale în domeniul politicii externe a României în domeniul relațiilor internaționale, putem afirma cu toată convingerea că Titulescu a fost omul epocii, a premers în gândirea sa desfășurarea evenimentelor, cerînd personalităților responsabile ale timpului să întreprindă

măsuri pînă nu este prea târziu”⁵. O asemenea apreciere coincide pe deplin cu părerea pe care o exprima A. F. Frangulis despre eminența sa coleg și contemporan: „Mă gândesc adesea și astăzi la geniul diplomatic al lui Titulescu... Dacă Europa ar fi ținut seama de politica pe care o preconiza el, desigur că alta ar fi fost soarta ei”⁶.

Titulescu nu era, desigur, un vizionar idealist, ci un om politic lucid, care credea în dreptate pentru că era sigur că există în comunitatea națiunilor suficiente forțe pentru a bara calea războiului și a impune o politică de pace, în avantajul popoarelor interesate să-și împlinească aspirațiile de egalitate și progres. Credința sa în drept și morala internațională se baza pe înțelegerea schimbărilor politice care se petreceau în lume după primul război mondial, care implicau în cel mai înalt grad o acțiune politică, o luptă conștientă pentru asigurarea triumfului progresului asupra forței și provocărilor de război. Încercările sale de a făuri un sistem de alianțe, politica sa de sprijinire a statelor mici, înțelegerea imperativului promovării unei politici de bună vecinătate cu Uniunea Sovietică derivau dintr-o viziune politică realistă, lucidă, din înțelegerea profundă a intereselor românești, a cerințelor edificării unui climat de pace, în care țara noastră trebuia să-și afirme voința sa națională, să promoveze relații prietenești cu toți vecinii ei. Titulescu era un patriot autentic, își iubea cu putere țara, dar nu înțelegea cu nimic să subaprecieze sau să nesocotească interesele celorlalte națiuni. El vedea în politica sa de pace expresia unei tradiții istorice, o reflectare a rolului pe care România trebuia să-l aibă într-un sistem de pace și securitate, axat pe prietenie și alianțe cu vecinii săi, care să bareze calea fascismului și să asigure independența neclintită a țării. Noile cercetări efectuate în anul Titulescu au demonstrat cu multă acuratețe poziția lui Titulescu față de forțele politice interne în contextul epocii politice frământate dintre cele două războaie mondiale. În această privință sînt de menționat valoroasele concluzii ale studiilor semnate de George Potra, care demonstrează că „alegerea momentului demiterii nu are nimic întimplător, că respingerea propunerii de a accepta demisia lui Nicolae Titulescu la 11 iulie 1936 și adoptarea hotărîrii de a proceda la demiterea lui Nicolae Titulescu la 29 august 1936 au fost lung și complex gândite sub raportul implicațiilor,

³ Mircea Mușat, *Nicolae Titulescu — patriot și diplomat de renume mondial*, în *Titulescu și strategia păcii*, p. 61.

⁴ A. F. Frangulis, *A fost, poate cel mai mare diplomat al timpului său*, în *Nicolae Titulescu*. În *Memorian*, p. 24.

⁵ Ion Grecescu, „Introducere” la *Nicolae Titulescu*. În *Memorian*, p. 18—19.

⁶ *Nicolae Titulescu*. În *Memorian*, p. 181.

motivației și procedurii, oferind, în egală măsură, argumente pentru a afirma, încă o dată, că ne aflăm în fața unei adevărate conspirații, a unei ample conspirații, matematic calculată și polițienesc urmărită⁷.

În pofida afirmațiilor care se mai întâlnesc pe alocuri că Titulescu și-a consacrat în special activitatea sa politicii externe, ocupându-se mai puțin de aspectele politicii interne, noile cercetări, în special cercetările în legătură cu demiterea sa din guvern, demonstrează că activitatea lui Titulescu a fost o activitate cu importante implicații pe plan intern. Este cert că acele forțe politice care doreau independența României, împiedicarea pericolului fascist, priveau cu simpatie munca pe care el o desfășura ca diplomat și ministru de externe. În schimb, acele cercuri politice de extremă dreapta — care reprezentau de fapt interesele Germaniei hitleriste — nu puteau tolera o activitate care amenința direct obiectivele lor. Trebuie subliniat faptul că noile cercetări care au văzut lumina tiparului în acest an aduc mărturie pertinente din arhivele străine în legătură cu personalitatea și activitatea lui Nicolae Titulescu. Deosebit de interesante ni se par acele documente și elemente noi aduse de dr. Gheorghe Buzatu, din cercetarea Arhivelor Hoover, folosite într-un studiu documentat⁸ și inserate ca o anexă a volumului

⁷ George C. Potra, *Un eșec al epocii globale — demiterea lui N. Titulescu*, în *Titulescu și strategia păcii*, p. 293.

⁸ Gheorghe Buzatu, *Bazele strategiei păcii*, în *Titulescu și strategia păcii*, p. 69—86.

Titulescu și strategia păcii. Aceste documente pun în lumină laturi inedite ale activității lui Nicolae Titulescu, învederând cu deosebire probitatea și patriotismul său.

Personalitate eminentă a epocii noastre, Titulescu rămâne în istoria diplomației românești ca o figură luminoasă, atașată de interesele poporului nostru, ca un vizionar al unei epoci noi în care dreptul avea să prevaleze asupra forței, epocă pe care o dorea și pentru care acționa cu toată forța geniului său diplomatic. Militând pentru o diplomație a păcii, pentru o lume în care popoarele trebuiau să-și respecte reciproc interesele și drepturile legitime, iar forța să fie abolită, Titulescu prefigura o politică nouă, care avea să-și găsească în mod strălucit expresia în politica externă a României de astăzi, în epoca prezidentului țării, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Așa cum arăta profesorul Mihnea Gheorghiu „Mesajul umanist al gândirii și practicii diplomatice a lui Nicolae Titulescu își găsește un puternic ecou în politica externă, patriotică și umanistă, a României de azi, politică de pace și largă colaborare internațională, de dezvoltare a relațiilor cu toate statele lumii pe baza respectării principiilor suveranității, independenței naționale, neamestecului în treburile interne și avantajul reciproc⁹.

Victor Duculescu

⁹ Mihnea Gheorghiu, „Cuvînt înainte”, în *Titulescu și strategia păcii*, p. 15.

PACE — DEZARMARE — DREPT INTERNAȚIONAL

Florin Roșu, *Neproliferarea nucleară*, București, Edit. politică, 1982

Abordînd un subiect de o deosebită importanță și actualitate, monografia *Neproliferarea nucleară* semnată de dr. Florin Roșu analizează într-o viziune românească aspectele cele mai semnificative ale neproliferării armelor nucleare și implicațiile acesteia pe planul dreptului internațional. Cum este și firesc, autorul pornește de la unele considerațiuni teoretice generale, legate de neproliferarea nucleară, concentrîndu-și apoi analiza asupra tratatului intrat în vigoare la 5 martie 1970 și examinînd succesiv folosirea în scopuri pașnice a energiei nucleare și neproliferarea nucleară în contextul strategiei globale a dezarmării.

Dovedind o cunoaștere aprofundată a conceptelor de bază ale dreptului internațional,

ca și a tuturor instrumentelor încheiate pînă în prezent în domeniul limitării cursei înarmărilor, Florin Roșu situează problemele ce formează obiectul cercetării sale în contextul documentelor internaționale existente, prilej pentru a sublinia atât aspectele pozitive, cit și imperfecțiunile acestora, consecințe firești ale contrarietății de interese manifestate între statele care au încheiat instrumentele respective.

În mod judicios, autorul diferențiază interesele statelor mari, posesoare ale armamentului nuclear, de interesele statelor mici și mijlocii, fără nucleare care militează pentru oprirea cursei înarmărilor, pentru măsuri efective de dezarmare și în primul rînd de dezarmare nucleară, sub un control internațional.

nal. Contrarietatea de interese între aceste două mari categorii de țări explică și optica diferită pe care acestea o au în problemele legate de garanțiile de securitate ale statelor neposesoare de arme nucleare, modul în care trebuie să funcționeze sistemul de garanții (control), perspectivele dezvoltării tehnologiei nucleare în scopuri pașnice etc. Ni se pare că se poate de reușit efortul autorului lucrării de a situa tratatul de neproliferare în contextul său istoric, de a pune în lumină acțiunea statelor nenucleare pentru a beneficia de garanții de securitate efective, militând totodată pentru o strategie cuprinzătoare a dezarmării, în care dezarmarea nucleară ocupă un loc prioritar. Așa cum apreciază pe drept cuvânt Florin Roșu, „Prin tratatul de neproliferare statele nenucleare au renunțat de bună voie la un drept suveran — acela de a produce, chiar și prin mijloacele lor proprii, cea mai modernă și distrugătoare armă, care conferă deținătorilor ei multiple avantaje de ordin militar, politic și economic (prin accesul inerent la utilizarea pașnică a energiei atomice). În schimbul acestei renunțări puterile atomice nu au oferit aproape nimic în compensație: ele fie că nu și-au asumat angajamente, fie că nu și-au îndeplinit obligațiile relative la limitarea și reducerea înarmărilor atomice, facilitarea accesului țărilor nenucleare la tehnologia privind folosirea atomului în scopuri pașnice, acordarea de garanții ferme de securitate în sensul că statele neposesoare de arme nucleare nu vor fi victime ale utilizării sau amenințării cu folosirea armelor atomice” (p. 17—18).

Ni se pare demne de a fi remarcate o serie de contribuții ale autorului, care denotă capacitatea sa de selecție între punctele de vedere diferite exprimate de specialiști care s-au ocupat de problemele neproliferării nucleare sau de probleme conexe având incidențe în acest domeniu. Așa de pildă, sînt relevante delimitările conceptuale între „neproliferare” și „demilitarizare” (p. 22—23), între „neproliferare” și conceptul de „zonă denuclearizată” (p. 24) ș.a. Considerăm că se poate de reușită și situarea întregii problematice încă de la început în contextul principiilor dreptului internațional. Analiza istorică este făcută cu mult discernămint, autorul reușind să prezinte evoluția preocupărilor pentru neproliferarea armelor nucleare în contextul contrarietății de poziții dintre diferite categorii de țări, interesate sau mai puțin interesate în încheierea unui tratat de neproliferare. Raportul neproliferare — dezarmare — prilej autorului să facă o serie de considerațiuni interesante. Eforturile țărilor nenucleare pentru soluționarea problemei garanțiilor de securitate sînt înfățișate în lumina ideilor fundamentale care caracterizează gândirea țării noastre, a președintelui său, tovarășul Nicolae

Ceașescu, a punctelor de vedere pe care România le-a susținut cu prilejul conferinței și în etapele ulterioare. Elemente de analiză și de sinteză se regăsesc în tratarea sistemului de garanții și a rolului acestuia. Problema spionajului a raportului între dezvoltarea tehnologiei nucleare în scopuri pașnice și proliferarea armelor atomice este tratată nuanțat, evidențindu-se corelațiile posibile între aceste două noțiuni, dar și riscurile eventuale pe care le presupune o identificare automată a lor.

Apreciind bogatul fond de idei al lucrării lui Florin Roșu, ne întrebăm totuși dacă soluționarea problemelor pe care le ridică cercetarea sa — în special realizarea unor garanții autentice în favoarea statelor nenucleare — nu ar implica mai mult nu atât perfecționarea instrumentelor juridice, cât eliminarea unor relații de putere în sistemul internațional și democratizarea relațiilor dintre state? În fond, ne aflăm în fața unui cerc vicios: pe de o parte, puterile nucleare continuă competiția, pe de altă parte, însăși această cursă a înarmărilor nucleare capătă tot mai mult o logică a ei, generînd relații de forță care determină o serie de state mici și mijlocii să adopte, neoficial, desigur, calea trecerii la înarmări nucleare, întrucît nutresc convingerea că marile puteri doresc să păstreze și să-și consolideze avantajul nuclear. Evoluția recentă a diferitelor acorduri legate de folosirea în scopuri pașnice a energiei nucleare denotă faptul că sprijinul acordat unor anumite țări, în special unor țări în curs de dezvoltare, este generat și condiționat de multe ori de interese politice. De unde complicațiile pe care le suscită politica nucleară a unor state dezvoltate față de lumea a treia, încercările de a folosi asistența nucleară în scopuri neocolonialiste direct legate de interesele unor anumite țări.

Ar fi de discutat, poate, ceva mai mult, asupra ipotezei evocate de autor, care arată că un acord vizînd neproliferarea nu ar putea aduce atingere dreptului inerent de autoapărare individuală sau colectivă conținut în art. 51 din Carta O.N.U. (p. 33). Practic, se ridică însă problema cum va funcționa dreptul de autoapărare atunci cînd este vorba de un stat neposesor al unor arme nucleare — chiar parte la tratat — care ar fi atacat de un stat nuclear? Un atac nuclear asupra unui stat nenuclear l-ar distruge pe acesta în mod complet sau în orice caz obiectivele sale vitale, chiar înainte ca el să mai poată riposta, evident, numai cu arme convenționale, fiindcă nu posedă arme de alt gen. În situația în care un stat nenuclear are sentimentul că un alt stat, și el tot nenuclear, urmărește să-și făurească o armă atomică pentru a-l ataca, cum va putea să oprească acest atac? Dreptul internațional nu recunoaște „atacul preventiv” și de aceea „cheia” rezolvării unor probleme de acest gen o poate da numai întărirea

sistemului de garanții și, pe un plan mai larg, trecerea la măsuri efective de dezarmare. Nu întâmplător, recentele propuneri românești la cea de a doua sesiune specială a Adunării Generale a O.N.U. consacrată dezarmării se referă atât la asumarea angajamentului statelor nucleare de a nu folosi primele astfel de arme, concomitent cu un angajament general al tuturor statelor de a nu recurge la forță și o Declarație privind reglementarea tuturor diferendelor prin mijloace pașnice.

În sfârșit, în legătură cu interzicerea armelor nucleare și cu procesul de afirmare al unui principiu nou de drept internațional al dezarmării (p. 35-36), problemă în care autorul se situează în mod corect pe pozițiile exprimate consecvent de țara noastră și de doctrina română de specialitate, ar fi de observat că ilegalitatea folosirii armelor nucleare rezultă practic mai curând din principiile generale de drept, din argumente de bun simț și din interpretarea (uneori extensivă) a unor prevederi existente în vechile convenții internaționale de purtare a războiului, inclusiv cunoscuta „clauză Martens”. Neexistența unui acord „expres” de interzicere a armelor nucleare este folosită de adeptii teoriei „războiului nuclear limitat” ca argu-

ment pentru a „justifica” ideea că în anumite condiții, folosirea armei nucleare ar putea avea totuși loc, dacă este dictată de „necesități” și s-ar „limita” exclusiv la o anumită arie geografică. În contextul evoluțiilor recente, s-ar putea face referiri și la propunerea de a se considera criminală recurgerea la prima lovitură nucleară ori la valoarea juridică a angajamentului de a renunța la o primă asemenea lovitură. Aceste elemente de actualitate vin în sprijinul confirmării tezei ilegalizării armelor nucleare? Iată probleme asupra cărora ar trebui, poate, ca juristii, specialiștii în științe politice, să reflecteze, desigur, în cadrul unor cercetări viitoare, ținând seama de importanța și actualitatea problemelor care se ridică.

Cele citeva reflecții, înfățișate mai sus, nu fac decât să releve, încă odată, interesul și utilitatea monografiei tovarășului Florin Roșu — prima consacrată acestui subiect în literatura română de specialitate — lucrare ce sintem convingși, va suscita o apreciere binemeritată în rîndul unui larg public de cititori, interesat în problemele dreptului și relațiilor internaționale.

Conf. univ. dr. Victor Ducalescu

C. Maxwell Stanley, *Multilateral Disarmament: Conspiracy for Common Sense*, Occasional Paper 31, The Stanley Foundation, Muscatine, Iowa, U.S.A., May 1982

Importanța și acuitatea problemelor păcii și dezarmării determină, în prezent, tot mai multe luări de poziții progresiste, din partea unor oameni de știință, a unor specialiști din diferite domenii, care își dau seama de pericolul pe care îl reprezintă cursa înarmărilor și înțeleg avantajele pe care le prezintă o politică înțeleaptă, pusă în slujba cauzei păcii și colaborării tuturor popoarelor. Situându-se în acest context, lucrarea lui C. Maxwell Stanley, președintele Fundației Stanley din Iowa (S.U.A.), intitulată sugestiv *Dezarmarea multilaterală: o conspirație pentru un bun simț universal* se constituie într-o pledoarie argumentată în favoarea rezolvării unor probleme fundamentale de care depinde în actualul moment istoric prosperitatea și viitorul omenirii.

Ni se pare semnificativ că, încă din primele pagini ale lucrării sale, omul de știință american relevă faptul că „Dezarmarea este o condiție prealabilă pentru a realiza scopul unei lumi fără război” (p. 4).

Examinînd critic activitatea desfășurată în domeniul dezarmării în întreaga perioadă

care a trecut de la terminarea celui de al doilea război mondial, autorul subliniază importanța negocierilor multilaterale, remarcînd faptul că acestea nu au dus totuși pînă în prezent la rezultate apreciabile. Dînd o apreciere cuvenită negocierilor directe dintre cele două mari puteri nucleare, U.R.S.S. și S.U.A., și relevînd impactul pe care acestea îl au și asupra procesului negocierilor multilaterale, autorul se pronunță în favoarea impulsivării și activizării negocierilor multilaterale într-un cadru democratic, la care să participe toate statele, inclusiv marile puteri. „Odată ce marile puteri opresc și încep să anuleze cursa înarmărilor, eforturile multilaterale pentru a opri producția de materiale fisionabile și producerea și desfășurarea de arme nucleare vor fi viabile” (p. 16).

O trecere în revistă a principalelor instrumente juridice încheiate pînă în prezent în perioada postbelică permite aprecieri pozitive, dar și speranța că negocierile vor continua în viitor, concretizîndu-se în rezultate din ce în ce mai vizibile. Maxwell Stanley acordă o atenție deosebită negocierilor multilaterale la

nivel regional, amintind cazul Americii Latine, în care asemenea negocieri s-au soldat cu documente relevante — tratatul de la Tlatelolco (1969) și declarația de la Ayachucho (1972), propunând reducerea armamentelor convenționale.

O privire de ansamblu asupra activităților desfășurate în cursul negocierilor de dezarmare oferă autorului prilejul de a face o serie de considerațiuni în legătură cu o mai riguroasă delimitare a competențelor organelor O.N.U. care acționează în acest domeniu, intensificarea cercetărilor în problemele păcii și dezarmării, elaborarea unui program cuprinzător de dezarmare, bine structurat și flexibil, care să conțină termene realiste, impulsivitatea negocierilor dintre S.U.A. și U.R.S.S. în problemele armelor nucleare strategice, perfecționarea sistemului de garanții pentru neproliferarea armelor nucleare și garantarea statelor nemucleare că nu vor forma obiectul unui atac cu arme nucleare din partea țărilor care posedă astfel de arme. Autorul subliniază utilitatea unei abordări corespunzătoare a problemei reducerii armelor convenționale propunând adoptarea unor instrumente internaționale prin care să se înfăptuiască reducerea transferului de armă convenționale, în special a celor care prezintă un înalt grad de sofisticare și care au efecte distructive foarte puternice. El se pronunță în favoarea perfecționării regimului de demilitarizare a spațiului cosmic, interzicându-se cursa înarmărilor în acest mediu, ceea ce ar implica, după părerea sa, o îmbunătățire a reglementărilor cuprinse în tratatul încheiat în 1967 prin includerea și a unor arme noi care nu au fost avute în vedere cu prilejul perfectării acestui document. El sugerează totodată crearea unor zone ale păcii în diferite continente, precum și adoptarea unor măsuri de creștere a încrederii, ca un pas important pe drumul dezarmării.

O interesantă parte a lucrării specialistului american este consacrată obstacolelor și piedicilor care se cer depășite pentru a se putea trece la un program cuprinzător de dezarmare. Principalul obstacol în concepția autorului constă în aceea că, în prezent, o serie de conducători politici dau o accepție deformată noțiunii de „securitate națională”, considerând că aceasta ar trebui să se bazeze în mod exclusiv pe creșterea potențialului militar. După cum arată autorul, „...cei mai mulți dintre liderii naționali încearcă un adânc sentiment de responsabilitate personală pentru a asigura securitatea națiunilor lor prin menținerea unei puternice structuri militare” (p. 22). O asemenea optică constituie un serios obstacol în calea trecerii la măsuri practice și efective de dezarmare, dat fiind faptul că unii lideri politici nu realizează încă, în mod deplin, că fenomenul înarmărilor reprezintă de fapt un pericol pentru securitatea națiuni-

lor și nu un mijloc de a o asigura. În mod sugestiv, Maxwell Stanley relevă faptul că „Întemeiat pe numeroase discuții directe purtate cu lideri naționali, eu am toată rațiunea de a crede că, cu rare excepții, ei doresc în mod sincer pacea și condamnă războiul, dar cei mai mulți cred că dezvoltarea unor structuri militare este necesară pentru apărarea națională. Prea puțini sînt suficient de clarvăzători pentru a vedea că reducerea armamentului este un pas vital pentru a asigura pacea și securitatea lumii noastre zbuciumate.” (p. 22).

Pronunțându-se pentru o nouă dimensionare a accepției conceptului de securitate, Maxwell Stanley apreciază că trei elemente ar trebui să fie luate în considerație în edificarea unui asemenea concept: dezarmarea, un sistem efectiv pentru reglementarea pașnică a conflictelor și un mecanism internațional eficace, capabil să reducă conflictele și să descurajeze pe eventualii agresori. După cum arată el, „Dezarmarea, reglementarea pașnică a disputelor și stăpînirea conflictelor constituie împreună un sistem de securitate pe departe mai potrivit cu epoca nucleară și ultimul sferț al secolului douăzeci decît încrederea tradițională în puterea militară” (p. 26).

În sprijinul unui asemenea concept nou de securitate trebuie să acționeze organizațiile internaționale avînd activități în domeniul dezarmării, dar și organizațiile naționale, agențiile, departamentele naționale care pot aduce importante contribuții în acțiunea de dezarmare, stringînd date, analizînd propunerile, dezvoltînd recomandări, participînd în procesul decizional și desemnînd persoane competente în delegațiile statelor participante la diferitele foruri de dezarmare. Concomitent cu aceasta, se impune o atenție sporită acordată problemelor dezarmării de către oamenii politici, o prezență cit mai angajată a marilor puteri în frontul păcii și dezarmării, exemplul personal al marilor state fiind de natură să constituie un element stimulator pentru politica altor națiuni și pentru tratativele de dezarmare în general. „Progresul dezarmării generale va interveni numai cînd statele naționale vor acționa în mod colectiv pentru a face ca aceasta să se realizeze. O acțiune colectivă a statelor naționale se va produce numai cînd conducătorii multor națiuni vor accepta să dea dezarmării o înaltă prioritate” (p. 32—33).

Manifestîndu-și optimismul față de înfăptuirea dezarmării, președintele Fundației Stanley își exprimă speranța că omenirea va realiza importanța acestei probleme mai devreme de momentul în care o catastrofă, un accident nuclear sau un conflict o va pune în fața situației de a trage concluzii din evenimente tragice. El dă o înaltă apreciere mișcării pentru pace, acțiunilor diferitelor organizații care militează pentru dezarmare în

Europa, Japonia și Statele Unite, considerind că asemenea mișcări pot aduce o contribuție dintre cele mai mari la impulsivitatea guvernelor pentru ca acestea să înțeleagă întreaga importanță și necesitate a măsurilor de dezarmare. „Încet, un puternic și cuprinzător corp al dezarmării se formează. Noi fețe și noi voci se unesc cu brațele înveterate spre a obliga și insista asupra liderilor naționali pentru a opri, privi și auzi înainte de momentul în care cursa înarmărilor ne va înghiți pe noi toți” — scrie omul de știință american (p. 34). Vorbind, desigur, figurativ, autorul apreciază că în felul acesta, cetățenii se unesc de fapt într-o adevărată „conspirație”, „sfidind guvernele” și obligându-le să accepte ceea ce el numește un bun simț general, o idee de bun simț universal — ideea dezarmării.

Edwin Glaser, *Dreptul statelor de a participa la viața internațională*, București, Edit. politică, 1982

În concepția țării noastre, amplu fundamentată în documentele Partidului Comunist Român, în operele secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, dreptul popoarelor de a participa la viața internațională se corelează organic cu afirmarea egalității în drepturi a tuturor națiunilor, cu cerința abolirii depline și definitive a oricăror forme de dominație și de inegalitate, pe arena internațională. Este interesant de subliniat că recenta lucrare ce prezentăm corelează organic argumentele juridice — care pledează prin rigoarea lor cu multă elocvență pentru recunoașterea dreptului tuturor statelor de a participa la viața internațională — cu cerințele de ordin economic ale colaborării internaționale, cu creșterea rolului maselor populare și marile procese inovatoare care se manifestă în momentul de față pe plan mondial. Prin aceasta, viziunea țării noastre în legătură cu recunoașterea dreptului tuturor statelor de a participa la viața internațională se infățișează nu numai ca o viziune juridică și politică corectă, dar și ca o viziune profund umanistă, legată de consacrarea egalității tuturor popoarelor, a tuturor națiunilor, de imperativul asigurării dreptului nelăgrădit de participare la viața internațională a tuturor forțelor noi care se manifestă în actualul moment istoric pe arena internațională contemporană „Sarcinile profund umaniste implicate de recunoașterea și înfăptuirea dreptului statelor de a lua parte activ la viața internațională cer, mai presus de toate, încrederea în viitorul omenirii, în progresul său.

Scrisă de pe pozițiile unui militant pentru pace și dezarmare, lucrarea lui G. Maxwell Stanley se înscrie ca o curajoasă luare de poziție în sprijinul efectuării unor mutații structurale în comportamentul politic al statelor, al trecerii de la declarații de intenții la măsuri efective de dezarmare, soldate cu rezultate concrete. Prezintă interes nu numai pentru publicul american, dar și pentru specialiștii din alte țări, lucrarea reprezintă o reală contribuție la înțelegerea necesității imperioase a soluționării de către toate popoarele a unei probleme de interes vital, de care depinde nu numai supraviețuirea umanității în actualul moment istoric, dar și promovarea pe mai departe a unor relații pașnice, prietenești, de colaborare între toate popoarele lumii.

Conf. univ. dr. Victor Ducelescu

Ele corespund integral conținutului epocii noastre: trecerea lumii de la capitalism la socialism. Deplasările în direcția participării tuturor statelor la rezolvarea problemelor internaționale de interes comun conferă o însemnătate fără precedent rolului maselor populare, dau opiniei publice o funcție profilactică eficientă” (p. 69).

Eminent jurist, specialist al dreptului internațional, prof. dr. docent Edwin Glaser dă o importanță deosebită situării dreptului statelor de a participa la viața internațională în contextul respectării normelor și principiilor dreptului internațional. Cu argumente convingătoare el demonstrează importanța acestui drept ca o consecință a incidentelor și aplicațiilor principiilor fundamentale de drept aplicabile în raporturile internaționale contemporane. Așa cum subliniază autorul, „Unicitatea dreptului internațional reflectă o realitate contemporană: dreptul egal al tuturor statelor de a participa la examinarea și rezolvarea problemelor internaționale, la folosirea bunurilor comune ale omenirii. Totodată numai participarea tuturor statelor la viața internațională poate chezași statornicirea unor principii și instituții ale relațiilor și legalității internaționale care să satisfacă interesele legitime ale tuturor statelor” (p. 133).

Dorim să remarcăm în mod deosebit, ca o importantă contribuție a autorului, evocarea unor probleme noi pe care le ridică recunoașterea dreptului tuturor statelor de a participa la viața internațională. Punerea în discuție a unor asemenea probleme atestă originalitatea

lucrării, dorința autorului de a examina toate implicațiile și consecințele pe care le impune recunoașterea acestui drept, în perspectiva mutațiilor profunde pe care le necesită sistemul juridic internațional. Dintre aceste numeroase probleme ne vom mulțumi să cităm câteva care ni se par a fi deosebit de relevante. De pildă, care va fi fundamentul juridic al dreptului unei țări neinvitate a lua parte la negocierile dintre alte state, de a solicita să ia parte la respectivele tratative, care o interesează în mod direct, în special când este vorba de problemele păcii și securității internaționale, fără ca acest lucru să poată fi considerat ca un amestec în treburile suverane ale țărilor respective? În ce măsură este compatibil dreptul și obligația fiecărui stat de a participa la viața internațională, cu dreptul de care dispune orice stat în virtutea suveranității și independenței sale, de a nu intra sau de a nu rămâne într-o organizație internațională fie că aceasta are vocație de universalitate, este o organizație regională sau subregională? Care vor fi modalitățile prin care va fi asigurat și tradus în viață dreptul tuturor statelor de a avea acces la euceririle științei și tehnicii moderne, pentru a se răspunde cerințelor echității și a se îmbina interesele țărilor în curs de dezvoltare — excluse până acum în mod arbitrar de la beneficiile acestor euceriri — și drepturile statelor care au investit anumite fonduri, resurse și cheltuieli implicate de cercetările în cauză? Cum vor putea fi încadrate diferitele țări ale lumii într-un sistem mondial de participare la bunurile disponibile în lume, sistem care să țină seama de cerințele dezvoltării? Asemenea probleme, ca și numeroase altele pe care le înfățișează lucrarea prof. dr. docent Edwin Glaser, pun în lumină originalitatea modului de abordare și de prezentare a unei probleme noi a relațiilor internaționale, în spiritul concepției creatoare a Partidului Comunist Român, a amplei și strălucitei acțiuni desfășurate de România pe plan internațional, a contribuției teoretice de mare deschidere cuprinsă în operele tovarășului Nicolae Ceaușescu.

Considerând că lucrarea ce recenzăm prezintă un interes evident pentru un cerc foarte larg de cititori, ne-am permite să ridicăm unele probleme pe marginea ei, tocmai din dorința de a pune și mai mult în lumină importanța tematicii abordate. Dacă dreptul tuturor statelor de a participa la viața internațională — drept ce constituie în același timp o obligație — apare a fi destul de clar conturat în lumina documentelor internaționale, nu apare suficient de clar conturată obligația corelativă de a permite tuturor statelor exercitarea acestui drept. Nu este un secret pentru

nimeni că, din păcate, în sistemul internațional actual unele probleme importante continuă să fie rezolvate cu o participare restrinsă, deși abordarea lor multilaterală ar fi fost singura de natură a oferi posibilitatea obținerii unor rezultate cu adevărat satisfăcătoare pentru toate părțile.

Reține, de asemenea, atenția în mod special una dintre ideile avansate de prof. dr. doc. Edwin Glaser, în acea parte a lucrării în care sint evocate aspectele noi și numeroasele implicații pe care le va suscita în viitor recunoașterea dreptului statelor de a participa la viața internațională. Referindu-se la o serie de dificultăți legate de rezolvarea unor întrebări — dintre care am reprodus aci și noi câteva — autorul sugerează „înstituirea, cu participarea tuturor statelor, a unui organism internațional, poate chiar prin investirea Consiliului de Securitate cu funcții, democratic organizate, de studiu și hotărâre în probleme care sînt de natură, pînă la urmă, să pună în cauză securitatea internațională” (p. 161).

În ce ne privește, achiesăm desigur la această idee importantă, dar cu corectivul indispensabil al unor îmbunătățiri ce ar trebui aduse mecanismului de funcționare a Consiliului de Securitate. Ineficiența modului de acțiune al Consiliului în unele cazuri recente printre care și criza libaneză, nerespectarea unui număr important de rezoluții de către unele țări, timiditatea acțiunii Consiliului față de unele acțiuni de încălcare a păcii suscită întrebarea firească dacă probleme atât de complexe precum cele legate de răspunderea pentru poluarea mediului, acțiunile statelor săvîrșite pe propriul teritoriu, prin care se aduc prejudicii intereselor altor state etc. vor putea fi soluționate în mod ușor și sigur în avantajul tuturor statelor. Ar părea poate mult mai indicat ca soluționarea unor asemenea probleme complexe, legate de modalitățile de exercitare a dreptului statelor de a participa la viața internațională să fie conferită unui alt organism, acționînd pe bază de consens, sau Consiliului Economic și Social, care ia decizii cu majoritatea simplă de voturi, rămînd în competența Consiliului de Securitate numai acele probleme care sînt într-adevăr conexe păcii și securității, evident și acestora urmînd să li se dea o rezolvare în spirit democratic, în sensul ideilor cuprinse în cunoscutele propuneri românești în legătură cu perfecționarea rolului Organizației Națiunilor Unite.

Conf. univ. dr. Victor Duculescu

SOCIETATE ȘI DEZVOLTARE

François Perroux, *Pour une philosophie du nouveau développement*, Paris, Éditions Aubier-Montaigne, Les Presses d'UNESCO, 1981

Cartea lui François Perroux este, asemenea multor lucrări apărute în ultimii ani, un produs al crizei. Nu este vorba de criza energetică, financiar-monetară, alimentară etc. ci de aceea care tinde să le înglobeze pe toate: *criza dezvoltării*. De la „Limitele creșterii” la „Raportul Brandt” („Nord-Sud. Un program pentru supraviețuire”) oameni de știință și politicieni, cel mai adesea constituiți în grupuri speciale de lucru, au dezbătut o vastă problematică structurată în jurul a ceea ce în ultimul deceniu a devenit aproape un postulat pe cât de simplu, pe atât de percutant: *Lumea nu mai poate fi așa cum a fost până acum*. În ciuda aparenței de enunț concludiv, este vorba abia de punctul de plecare. Căci înainte de toate, dezvoltarea este o problemă practică și, ca atare, necesită soluții practice, și încă foarte urgente.

Odată cu ascendența națiunilor în curs de dezvoltare sînt pe cale de a se elabora o serie de curente doctrinare animate de aspirații cu valoare universală. Unele dintre acestea se precizează în căutarea „noi ordini internaționale” și a „noi dezvoltări”. Acesta din urmă este un concept-temă de reflecție propus de UNESCO¹. La întâlnirea de la Quito (27-31 august 1979) 18 experți din 17 țări au fost invitați să examineze modelele pentru traducerea în viață a ideii unei „noi dezvoltări” (sau „dezvoltări integrate”). În cadrul acestui grup de lucru, prof. Fr. Perroux a avut sarcina să se consacre unei „reflecții cu caracter filosofic și interdisciplinar” asupra dimensiunilor teoretice și practice ale acestui concept. Sarcină evident dificilă, întrucît presupune dislocarea unei concepții dominante asupra dezvoltării, rezultat al tradiției gândirii economice anglo-saxone clasice.

Din punct de vedere economic, reprezentînd „desfășurarea activității oamenilor în folosul oamenilor prin schimbul de bunuri și servicii și prin schimbul de informații și simboluri” (p. 50), dezvoltarea este pusă în evidență la trei niveluri:

a. „Articularea părților într-un întreg”: părțile (întreprinderi, ramuri, industrii, regi-

uni) reprezintă ansambluri structurate. Fiecare dintre acestea are o dimensiune și o poziție în cadrul unor *rețele specifice de fluxuri și prețuri*, de transferuri de bunuri fizice sau non-fizice (informații, valori etc.). Aceste rețele au la bază infrastructuri de comunicații materiale și intelectuale. b. „Acțiunea și retroacțiunea sectoarelor între ele”: reprezintă procesele prin care se realizează restructurarea părților și a întregului. c. În cadrul unor structuri evolutive care caracterizează dezvoltarea, resursele umane au „șanse sporite de a câștiga în eficacitate și calitate”.

Realitatea observabilă în țările în curs de dezvoltare este negativul aproape perfect al imaginii descrise mai sus: a. Articularea defectuoasă a părților în cadrul întregului: rețele de transport insuficiente, deservind doar anumite regiuni și populații; piețe localizate fără legături între ele; zone cu o economie „orientată spre exterior”; clivaje etnice, idiomatice etc. b. Structurarea internă este dereglată de articularea unor sectoare cu interesele metropolitane externe, în condiții de dominație, schimburi asimetrice etc. c. Risipirea resurselor umane: mortalitate ridicată, devalorizare psihică și metrică, șomaj ridicat și productivitate redusă.

După cum se poate constata chiar pe baza unei analize destul de sumare, categorii fundamentale ale teoriei economice dominante, fie conțin deficiențe constructive intrinseci, fie se golesc de conținut de îndată ce sînt aplicate realităților din țările în curs de dezvoltare. În consecință, rezultatul combinării acestor categorii, respectiv „teoria, echilibrului general” — piesa de rezistență a gândirii economice clasice — apare ca un sistem cu credibilitate considerabil redusă.

Prin structura sa fundamentală, modelul echilibrului general substituie activitatea omului, capacitatea sa de a transforma mediul înconjurător și pe sine însuși, cu ordonarea lucrurilor prin intermediul forțelor, pretins neutre, ale pieței. Această schemă este inadecvată descrierii, interpretării și acțiunii în orice țară dar cu deosebire în cele în curs de dezvoltare, pentru următoarele motive: a. modelul presupune concurența perfectă între unități asemănătoare care nu au un impact reciproc sau asupra prețurilor; b. fiecare dintre aceste micro-unități este *passivă*: ele sînt simple mecanisme de adaptare a cantităților la prețuri, desigur în condiții de concurență

¹ Vezi *Plan à moyen terme 1977-1982; Comprendre pour agir (L'UNESCO face aux problèmes d'aujourd'hui et au défis de demain)* Paris, UNESCO, 1977; *Suicide ou survie (Les défis de l'an 2000)*, Paris, UNESCO, 1977.

perfectă; e. modelul este *static* (el se definește la un moment dat) și *atemporal* (unitățile constitutive nu au nici memorie, nici proiecte); d. modelul *exclde* structurile și *subansamblurile structurate* (industrii, regiuni, grupuri sociale, etc.); e. el nu a putut oferi o teorie unitară aplicabilă schimburilor interne și internaționale; f. acest model nu permite o trecere analitică riguroasă de la echilibrul general al micro-unităților la cel al macro-unităților; g. în sfârșit, el nu poate explica relațiile dintre *dinamica economică și evoluțiile istorice*". (p. 87-88).

În raport cu acest model, Fr. Perroux este de părere că progresul teoretic trebuie căutat nu plecând de la postularea *dezechilibrului* — prin urmare fără a schimba conceptul însuși de echilibru — ci de la acceptarea *altui concept* de interdependență generală și de ordonare a părților care constituie un întreg, fapt pe care el însuși va încerca să-l realizeze în partea a doua a lucrării. În această parte el propune o alternativă teoretică, de a fundamenta concepția despre „noua dezvoltare”.

Plecând de la constatarea că din ce în ce mai puțini economiști și observatori competenți susțin, astăzi, că mecanismul pieței este suficient pentru a asigura buna funcționare a economiei, autorul constată că, în Occident, logica economiei de piață este corijată, din ce în ce mai mult, de logica „economiei de solidaritate” la scară mondială. În acest sens, din punct de vedere teoretic, presupusa neutralitate a științei economice, pretinsa independență a mijloacelor față de obiective, barierele declarate absolute dintre economic, politic și social sînt astăzi demistificate ca fiind — ceea ce au fost întotdeauna de altfel — ideologii în slujba unor interese date. Fr. Perroux consideră că *politica dezvoltării și politica de formare a tinerelor națiuni* se întrepătrund. Prima are ca obiectiv „structurarea unor economii defectuos dezvoltate, caracterizate printr-o proastă articulare a fluxurilor interne, prin dominație externă și prin risipirea resurselor rămase. Cea de-a doua tinde să restructureze *ansamblul* raporturilor tinerei națiuni cu exteriorul, să-i intensifice coeziunea și să-i întărească puterea de negociere” (p. 164).

Un aspect important este legat de finanțarea acestor restructurări. Pentru „noua dezvoltare”, Fr. Perroux recomandă o finanțare „mixtă” (privată și publică), *multinațională*, asociind atât țări dezvoltate cit și țări în curs de dezvoltare în calitate de creditori și beneficiari, și *colectivă*, adică orientată în avantajul, pe termen lung, al populațiilor” (p. 200), care să ducă la crearea unor spații

economice și financiare, regionale și multinaționale, foarte suple și remodelabile în funcție de nevoi și circumstanțe. Unul dintre instrumentele pe care Perroux le socotește nu numai utile dar și necesare pentru realizarea „noii dezvoltări” și reglementarea finanțării sale este planul, în esență cel de tip „indicativ”, pe care economia franceză (dar nu numai ea) îl utilizează deja de mult timp.

Astăzi, însă, structurile economice și de putere, unele tendințe obiective ale sistemului economic mondial fac greu discernabile căile și mijloacele de schimbare. Marcat oarecum de pesimism, Fr. Perroux consideră că acțiunea politică la nivel mondial, susținută prin creșterea progresivă a ponderii țărilor în curs de dezvoltare în organismele internaționale și prin fermitatea guvernelor locale par să fie, deocamdată, singurele fronturi de luptă contra unui *sistem internațional de puteri* a cărui logică, dacă nu va fi distrusă, va continua să satisfacă necesitățile populațiilor doar pe bazele înguste și deficitare ale ierarhiei puterilor lor de cumpărare.

Lucrarea lui Fr. Perroux se încheie, însă, fără o analiză a dimensiunilor și revendicărilor extra-economice ale „noii dezvoltări”, din perspectiva unei posibile reconcilieri istorice între un nou tip de raționalitate economică și valorile culturale. Autorul înclină să creadă că țările în curs de dezvoltare se află oarecum mai bine plasate în raport cu posibilitățile de realizare ale acestui obiectiv. În aceste societăți, într-un mod mult mai manifest decît în cele avansate, cultura se prezintă ca un ansamblu de norme și valori care impregnează viața oamenilor în manifestările ei exterioare și în intimitatea conștiințelor, funcționînd sub forma unui permanent schimb între mediul existențial și conștiință. În calitate de viziune simbolică, pre-reflexivă a omului asupra naturii, societății și raporturilor dintre acestea, sfera culturii constituie o „provocare față de calcul în general, față de calculul economic în special” (p. 218). Această contradicție nu anulează faptul universal că, pe de o parte instituțiile și procesele economice nu subsistă decît prin intermediul valorilor culturale, iar pe de altă parte tentativa de a separa obiectivele economice colective de mediul lor cultural s-a soldat întotdeauna cu un eșec, în ciuda unor ingenioase acrobații intelectuale. Această tentativă a fost alimentată de faptul fundamental că piața și capitalismul, „consumă” valori culturale și morale *fără a le înlocui*. Or, spiritul uman, fie că este vorba de indivizi sau colectivități, este într-o permanentă căutare a unui *sens* al destinului său, iar acest sens este cultural.

Călin Anastasiu

V. G. Afanasiev, *Societatea: sistemicitate, cunoaștere și conducere*, Moscova, Politizdat, 1982

În editura Politizdat din Moscova a apărut recent lucrarea *Societatea: sistemicitate, cunoaștere și conducere* de V. G. Afanasiev, membru corespondent al Academiei de științe a URSS. Ea dezvoltă preocupările autorului pentru problematica sistemică a vieții sociale inițiată într-o lucrare publicată în această editură în 1981, sub titlul *Sistemicitate și societate* în care, după aprecierea autorului însuși, au fost explorate simultan existența socială și caracteristicile sistemice ale societății pentru a se ajunge la concluzia (formulată cu fermitate) că „sistemicitatea este o caracteristică a realității obiective, iar demersul sistemic — o ipoteză, o trăsătură a dialecticii marxiste, o concretizare a învățăturii materialist-dialectice asupra conexiunii generale, mișcării și dezvoltării” (p. 7).

Noua lucrare a cunoscutului cercetător sovietic reia problematica teoretică inițiată în această carte și o extinde printr-o secțiune elaborată, dedicată raporturilor dintre conducerea activităților sociale și percepția sistemică a realității sociale. Lucrarea este constituită din două părți precedate de o introducere; prima parte, intitulată „Sistemicitate și gnoseologie”, include 7 capitole, cea de-a doua, „Sistemicitate și conducere”, e formată din 3 capitole. Intenția autorului devine evidentă după parcurgerea tablei de materii. Pornind de la conceptualizarea cea mai generală a demersului sistemic și plasarea problemei lui în contextul istoric al evoluției ideii de sistemicitate, autorul restrânge treptat sfera preocupărilor sale la aspectele gnoseologice ale cunoașterii realității sociale prin demersul sistemic și unele probleme generate de relația dintre cunoaștere și metodologia de investigare a realității, pentru a dezvolta, în ultima parte, posibilitățile integrării percepției sistemice în planificarea normativă, conducerea și optimizarea proceselor economico-sociale.

Pregătind ultima secțiune a cărții, Afanasiev se ocupă de modelarea sistemelor sociale ca formă specifică de modelare în care, arată autorul, „sunt chemate să integreze legăturile obiective ale sistemului cu obiectivele pe care sistemul — și componentele sale — și le propun” (p. 219). Greutățile pe care le întâmpină modelarea sistemelor sociale sînt, în principiu cel puțin, rezolvabile. Realitatea socială conține aspecte calitative, dar și altele care pot fi cantificate. Modelarea matematică are aici un cîmp vast de aplicare. Cele mai interesante — din punctul de vedere dezvoltat de filosoful sovietic — sînt modelele proceselor optime, domeniu în care cercetătorii sovietici au priorități remarcabile (Pontrea-

ghin, Bolteanski, Gamknelidze, Shatilov, Andreev). Alături de modelele matematice sînt prezentate variante ale modelării euristice, bazate pe raționamente inductive și pe scheme de rezolvare accesibile intelectului uman, fără suport de instrumente formale, și modelele de interacțiune, asistate de calculator, care asociază modelarea matematică cu raționamentele euristice și capacitățile de calcul și eficiență ale mașinii electronice de calcul.

Prima parte a cărții lui Afanasiev este, de fapt, o introducere în teoria sistemelor, dezvoltată de pe pozițiile gnoseologice ale materialismului dialectic. Cea de-a doua parte, intitulată „Sistemicitate și conducere”, își justifică actualitatea prin orientările formulate de Congresul al XXVI al PCUS spre intensificarea și ridicarea eficienței producției sociale. În concepția autorului, intensificarea se referă la obținerea unor rezultate de înaltă calitate în producție, introducerea unor metode avansate în conducerea proceselor economice, accelerarea progresului tehnic și organizării producției. În calea avantajelor incontestabile ale intensificării (muncii, producției, maximizării rezultatelor, exploatarea resurselor etc.) se așează însă dificultățile reorganizării conducerii centralizate, relativ inerțială la inovație.

Legătura între intensificarea proceselor economice și cercetările sistemice se justifică deci prin necesitățile stringente ale economiei naționale în condițiile creșterii complexității lumii contemporane în epoca revoluției științifice și tehnice. A. G. Afanasiev definește în acest cadru legăturile demersului sistemic cu principiile organizării societății socialiste (cu centralismul democratic în speță), pe de o parte, și cu particularitățile organizării economiei centralizate și cu structura organizațiilor economice socialiste. Conducerea proceselor economice (și aspectelor sociale, social-politice, ideologice și individual-psihologice asociate) se organizează în jurul conceptului de *obiectiv, de fel final* care orientează elaborarea și realizarea *programelor de obiective complexe* — bloc fundamental al proiectării, planificării și implementării politicilor economice în societatea sovietică.

Eforturile conjugate ale unor cercetători cu autoritate incontestabilă ca A. G. Aganbeghian, V. M. Glușcov, G. M. Dobrov, V. I. Tereșenco, pentru a nu cita decât pe cei mai cunoscuți și a unor centre de cercetare interdisciplinară (din Ural, Siberia, Extremul Orient, Caucazul de Nord) au produs un prim set de rezultate în ceea ce ar putea fi denumit *Teoria programelor cu obiective multiple* (com-

plexe), care se autonomizează în cimpul științei conducerii prin caracterul extraordinar al situațiilor de care se ocupă.

A. G. Afanasiev face o trecere în revistă a stadiului dezvoltării studiilor în teoria programelor cu obiective multiple, în care analizează aspectele conceptuale principale, esența sistemică a demersului sistemic față de obiectivele de dezvoltare, clasificarea și etapele proiectării programelor complexe multiobiectiv, problematica programelor alternative, relațiile cu planificarea, implementarea și unele aspecte rezultate din practica planificării și conducerii proceselor economice în URSS, pe baza unor programe complexe (tehnico-economice, științifice, de organizare și control, informațiile, de resurse teritoriale, interstatale, social-economice, pe termen lung, mediu sau scurt — clasificările posibile fiind numeroase). O direcție nouă de cercetare, notează autorul, este legată de cercetările sociologice și de psihologie colectivă. Realizarea programelor complexe depinde în final de oameni, de nivelul lor de participare și cointerese și de factori aparent minori — cum ar fi dispersarea cadrelor în cursul unor reorganizări succesive — poate avea efecte adverse, în special pentru că deplasează specialiști și cadre de conducere; „distrugă destine” (după expresia autorului) introduce stress psihologic — pe care nici un obiectiv, oricât de atrăgător, nu le poate justifica, și care pot periclita efectiv implementarea programului.

Ultimele două capitole sînt dedicate funcționării sistemelor de conducere. Capitolul al IX-lea se ocupă de optimizarea conducerii sistemelor energetice, pentru a extinde concluziile rezultate la folosirea maximală a resurselor tehnologice în general. Capitolul al X-lea pune în discuție perfecționarea conducerii în societatea socialistă dezvoltată (a mecanismului economic, a bazei tehnico-științifice) și aspecte legate de profilul cadrelor de conducere și de democratizarea conducerii. Alături de prghiile cunoscute ale perfecționării conducerii (structura organizatorică, folosirea stimulilor morali și materiali, mecanismul financiar și de planificare), apar conceptele moderne ale stilului de conducere și metodelor de conducere. Un interes real — și după știința noastră o premieră — este pasajul dedicat *civilității* („culturii”) conducerii, în care se evocă nevoia stabilirii unor raporturi urbane între conducători și subalterni, aspectele de adresare și limbaj, de respect și interes pentru părerea colaboratorilor, de mînire a unui stil scris corect, direct și accesibil, de corectitudine în decorarea — cu gust și măsură — a spațiului în care lucrează cadrele de conducere, de comunicabilitate în cadrul unei „etichete” proprii relațiilor

funcționale din cadrul organizațiilor ce formează sistemele economice.

Cadrul general, imprescriptibil, al proceselor de conducere în socialism este, sublinia A. G. Afanasiev, în partea finală a lucrării sale, centralismul democratic. „Numai centralismul — scrie autorul sovietic — poate asigura conducerea economiei țării luate ca un complex unic, legarea numeroaselor verigi ale sistemului economic într-un tot unitar, depășirea sectarismelor locale și departamentale, realizarea marilor programe de interes național, interregional sau intereconomic. Dar centralismul fără democrație, fără participarea largă a maselor, se transformă în *dirijism*, în rezolvarea unor probleme mari prin neglijarea condițiilor locale” (p. 400).

În mod evident, problemele cu care este confruntată economia sovietică în etapa actuală se situează în teritoriul — multă vreme rar frecventat — al interstiului între tendința spre centralizare și particularitățile procesului decizional în situații economice concrete, generind o nevoie stringentă de ceea ce autorul numește „o distribuție rațională a drepturilor și responsabilităților”. „Acest lucru este deosebit de important — subliniază Afanasiev — pentru că drepturi mari și responsabilitate mică creează posibilitatea arbitrarului administrativ, subiectivismului luării unor hotărâri nefundamentate. Responsabilitatea mare însoțită de drepturi mici duce la situația în care cel mai stăruitor conducător devine neputincios, nu este în stare să își valorifice inițiativa și cunoștințele” (p. 401).

A. G. Afanasiev își încheie lucrarea printr-o succintă incursiune în problematica prospectivă a planificării și conducerii dezvoltării economico-sociale și a particularităților ei în societatea sovietică — societate în care rolul conducător al PCUS conferă proceselor de decizie o amprentă de clasă, politică și ideologică explicită.

Amplificată de complexitatea economico-tehnologică contemporană, de ritmurile accelerate de schimbare, problematica deciziei planificării și organizării vieții sociale și economice se asociază în mod natural demersului teoretic sistemic, arsenalului metodologic și automatizării tehnicii de calcul. Din punct de vedere filosofic, demersul sistemic, la rîndul său, se asociază în mod natural fundamentelor dialecticii marxiste, ceea ce îi conferă autoritatea necesară conducerii dezvoltării societății socialiste. Aceasta este teza care traversează lucrarea lui A. G. Afanasiev.

Pentru cititorul român, familiarizat mai curînd cu literatura de limbă engleză, de teoria sistemelor generale, teoria proceselor de decizie și metodologia demersului sistemic, lectura cărții este interesantă și pentru că citează extensiv realizările cercetătorilor sovietici în problemă și evocă centre de cercetare,

reviste, anale sovietice numeroase, dedicate acestui domeniu de vîrf al științei contemporane. Prin referințe de subsol și citări sînt prezente în carte, în afară de numele consacrate în domeniu (ca Forester, Sorensen, Zand) autori din R.D.G., Bulgaria, Iugoslavia, Cehoslovacia.

Cercetările și publicațiile românești de teoria sistemelor, teoria conducerii, prospec-

tivă și decizie se înscriu fără complexe în stadiul actual al domeniului. Difuzate cu mai multă consecvență în limbi străine ele ar putea intra în circuitul normal al informației științifice, cu avantaje evidente pentru toate părțile implicate.

Mariana Celac

Jean-Jacques Salomon, *Prométhée empêtré. La résistance au changement technique*, col. „Futuribles”, Pergamon Press, 1981

În colecția „Futuribles” sînt publicate lucrări de o factură deosebită destinate să incite la reflexie asupra diferitelor viitoruri posibile precum și, mai ales, la maniera în care este făcută alegerea pentru viitorul asupra căruia ne vom opri.

Lucrarea, apărută în această colecție, pleacă de la teza fundamentală a teoriei convergenței potrivit căreia nu există determinism tehnologic: nici ritmul, nici direcția schimbării tehnice nu sînt predeterminate. Schimbarea tehnică intervine într-un context social, fiind influențată de societate și depinde de structurile comportamentelor și valorile proprii acelei societăți. Utilizarea tehnologiei ar implica o dublă capacitate: pe termen scurt, ca răspuns la nevoile urgente, cotidiene ale oamenilor; pe termen mediu și lung, de anticipare a perspectivelor.

Lucrarea nu ia, *ab initio*, poziție pentru o teză sau alta a dezvoltării, ci se întreabă care au fost cauzele, natura și manifestările fenomenelor de rezistență la schimbarea tehnică din Europa Occidentală.

Schimbarea tehnică nu înseamnă un proces neutru, venit din afară: ea este locul de conflict al intereselor, aspirațiilor și valorilor care aruncă în joc mai mult simpla tehnologie prin intermediul căreia se realizează. Ar fi naiv să se izoleze schimbarea tehnică de mediul global, economic, social și natural.

În esență, schimbarea tehnică este o noțiune dinamică. Marx și Shampeter au arătat că economia în cadrul căreia se manifestă nu poate rămîne staționară.

Autorul consideră că există patru nivele referitoare la schimbarea tehnică: 1. mașina care economisește munca umană; 2. traumatismul smulgerii din viața rurală, apropiată de natură; 3. organizarea științifică a muncii; 4. curentul ce a văzut în progresul tehnice o pervertire a statutului omului în raport cu natura.

Efectuîndu-se o incursiune în istorie și demonstrîndu-se că schimbarea tehnică este inseparabilă de istoria industrializării și de

condiția muncitorului, primele trei nivele sînt calificate ca fiind „empirice”, ultimul nivel definind o critică socială a cărei inspirație, cel puțin la început, a fost de natură filosofică. Istoria introducerii progresului tehnic este presărată de incidente provocate de lucrătorii care credeau că mașinile îi vor silii să-și piardă pîinea, culminînd cu ludismul din Anglia și revolta țesătorilor din Lyon a căror deviză era „jos mașinile cu abur”.

În secolul 20, introducerea noilor mașini va antrena doar sporadic, refuzuri temporare. Răspîndirea marxismului în rîndul clasei muncitoare arată că adevăratul vinovat este departe de a fi mașina. Introducerea progresului tehnic s-a efectuat cu profunde modificări, de ordin social, politic, psihologic și fiziologic, obișnuind pe muncitori cu orare și ritmuri regulate, cu economia de consum etc. Societățile țărănești nu exclud inovația, dar niciodată schimbarea tehnică n-a antrenat o ruptură brutală, modul de viață fiind afectat lent, de-a lungul unei generații.

Cu desfășurarea celei de-a doua revoluții industriale, producția de serie solicită scăderea costurilor și raționalizarea efortului, soluții realizate inițial prin sistemul Taylor și munca la bandă. Sistemul Taylor înseamnă adaptarea omului la mașină, absolutizînd separarea muncii intelectuale de munca fizică. Deviza sa era „Nu strîtești aici pentru a gîndi; asta o fac alții, plătești pentru așa ceva”. Triumful muncii la bandă a avut și efecte negative, sporînd alienarea forței de muncă, motiv pentru care a întîmpinat rezistență, prin greve, absenteeism, distrugerii de piese.

În prezent, o dată cu difuzarea accelerată a noii tehnologii capabile să generalizeze automatizarea, există teama consecințelor negative asupra utilizării forței de muncă, mai ales țînd seama de faptul că agricultura și mica industrie își sporesc randamentul fără a crea noi locuri de muncă.

Progresul tehnic, cu meritele sale incontestabile care au îmbunătățit mult calitatea vieții, este pus însă și în slujba distrugerii.

Dat fiind că a dus la proliferarea armelor de distrugere în masă, creditul acordat științei se diminuează. Știința a intrat în era neîncrederii. Autorul consideră, pe bună dreptate, că inconvenientele progresului tehnic nu vin din partea componentelor tehnologiei, ci din aplicarea ei pe scară fără precedent.

Tehnologiile contemporane sînt deosebit de complexe: ele depind de cunoștințe și instrumente științifice sofisticate și necesită, pentru a funcționa, o rețea organizațională complexă. Informatica oferă exemplul cel mai elocvent. Marile calculatoare conduc la concentrarea informațiilor și a operațiilor. Cu cît informația este mai complexă, tratarea ei devine monopolul specialiștilor și instituțiilor capabile de a o manipula. O societate complet informatizată ar fi în întregime tributară tehnicienilor ei ce au acces la programe și informații.

„Paradoxul schimbării tehnice” — o noțiune des întâlnită în era tehnologică — se manifestă în faptul că riscurile sau costul unei tehnici sînt adesea suportate doar de către o parte a populației, în timp ce avantajele sînt larg difuzate și globale pentru toată populația. De exemplu, o centrală atomoelectrică poate degrada mediul rural sau poate prezenta un pericol potențial pentru populația din zonă dar, pe plan general, prezintă avantaje incontestabile de care profită întreaga populație.

„Participarea publicului” este o altă noțiune în căutarea definiției, cu sensuri diferite de la persoană la persoană sau de la o țară la alta. Cererea de participare s-a dezvoltat, în Franța mai ales, în funcție de neadaptarea structurilor politice tradiționale la noile cerințe ale oamenilor.

Formula de „participare a publicului” este mai vagă dacă ne întrebăm cine este publicul? În limba franceză, public înseamnă spectatori ce merg la un spectacol sau ansamblul persoanelor care citesc o operă literară. În limba engleză, înțelesul este cel de popor.

Mișcările care au loc în favoarea participării mobilizează indivizi eterogeți, cu concepții politice diferite și se ocupă de „lupte” care nu interesează partidele sau sindicatele. Punctul lor comun este evitarea structurilor

politice tradiționale, pentru a revendica spontaneitatea, inițiativa descentralizată.

Față de problemele participării, guvernele occidentale au trei categorii de răspunsuri: 1. asigurarea unui acces mai larg la informație; 2. ameliorarea informației celor care decid, în paralel cu cunoașterea mai bună a aspirațiilor și nevoilor populației; 3. facilitarea unei intervenții mai directe a cetățenilor la decizii.

În finalul lucrării, autorul consideră că se impun câteva concluzii cu valoare pragmatică pentru prezent și viitor:

— Rezistența suscitată de schimbarea tehnică este rareori un refuz al tehnologiei ca atare. Ea are loc datorită condițiilor în care schimbarea tehnică este impusă după o direcție a cărei logică este percepută doar de către cei care o impun.

— Problemele științifice și tehnice nu se mai pot circumscrie cercurilor tradiționale ale lumii științifice. Ele depind de intervenția guvernelor și ridică probleme de natură politică și socială care interesează toți cetățenii.

— Natura, ritmul și orientarea schimbării tehnice trebuie să țină seama de interesele majore ale întregului corp social.

— Tendința societăților industriale este să devină „societăți duale”, unde inegalitatea prin cunoaștere, rol și statut profesional se substituie inegalității, prin origine socială.

Unele din concluziile autorului precum și o parte a ideilor sale din lucrare sînt discutabile și asupra lor păstrăm serioase rezerve, mai ales cînd sînt reluate idei din Daniel Bell referitoare la dezvoltarea claselor mijlocii și dispariția luptei de clasă.

Totuși, în ansamblu, avem de-a face cu o manieră destul de originală de tratare a unor probleme cu care se confruntă lumea, iar faptul că la sfîrșit se degajă o notă optimistă asupra posibilității oamenilor de a se înțelege asupra unui viitor sigur, ne obligă și pe noi să credem cu tărie că, chiar dacă ceasul omenirii arată ora 12 fără 4 minute, rațiunea va triumfa și dacă timpul nu poate fi dat înapoi, măcar să-l facă să se oprească, pînă nu este prea tîrziu.

Dinu Tenoițel